

Gazdasági válság és demokrácia Dél-Amerikában

SZÉP ESZTER

Milyen, a demokrácia rendszerét illető tanulságokat hordoznak a legnagyobb huszadik századi válságok? Vajon lehet-e a jelen és a jövő válságkezelése számára referenciapontokat állítani? Francisco E. González legutóbbi könyve, a *Creative Destruction? Economic Crises and Democracy in Latin America*, melynek címe magyarul körülbelül *Kreatív pusztítás – Gazdasági válság és demokrácia Dél-Amerikában*, választ keres a fenti kérdésekre. „Ennek a könyvnek célja, [...] hogy kis számú eset lefolyásának vizsgálata által megvilágítsa a demokrácia esélyeit súlyos gazdasági válságok idején.” (5. Szép Eszter fordítása.) Amint azt az elemzés megmutatja, a huszadik század második felében történt lényeges strukturális változások miatt, mint például az ENSZ, az IMF, a Világbank, az Amerikai Államok Szervezete, vagy az Amerikai Fejlesztési Bank megalapítása miatt, a demokrácia fenntartásának relatív költsége egyre alacsonyabb. Míg az 1929-es nagy gazdasági válság teljes rendszerek cseréjét hozta (diktatórikusból demokratikus rendszer lett, és fordítva), addig a huszadik századi súlyos gazdasági válságok előidézhetik ugyan kormányok bukását, vagy okozhatnak tüntetéseket, a demokrácia rendszere azonban minden valószínűség szerint megmarad.

Kulcsszavak: Argentína, Chile, Uruguay, gazdasági és hitelválság, bürokratikus-autoriter rezsimek, a demokrácia túlélése

*

Francisco E. González, *Creative Destruction? Economic Crises and Democracy in Latin America*, Baltimore: The John Hopkins University Press, 2012.

Az ismertetőt írta Szép Eszter, ELTE, Budapest.

*

Francisco E. González a latin-amerikai tanulmányok docense a John Hopkins Egyetem Nemzetközi tanulmányok szakán. Leginkább a mexikói és chilei demokráciáról és annak intézményeiről publikál. 2012-es kötete, a *Creative Destruction? Economic Crises and Democracy in Latin America (Kreatív pusztítás – Gazdasági válság és demokrácia Dél-Amerikában)* annak áttekintését ígéri, hogy a múlt század gazdasági válságai hogyan érintették a demokrácia rendszerét bizonyos dél-amerikai országokban. Mivel Dél-Amerikában történt a legnagyobb számú rendszerváltás a huszadik század második felében, a kontinens ideális helynek ígérkezik arra, hogy „a súlyosabb gazdasági válságok politikai (rendszerekre gyakorolt) hatásának” (44.) általános vizsgálatába kezdjen. Az elemzést a három legdélebbi államra, Argentínára, Uruguay-ra és Chilére szűkíti le, mivel a többi kontinensbéli országhoz képest itt relatív korán elkezdődött a demokratizálás folyamata, valamint a szociális és gazdasági modernizáció. Ezáltal a kötetben is vizsgált politikai és gazdasági körülményeknek ezekben az országokban számos lehetőségük volt rendszerváltásokba torkollni.

Hogy ennyire különböző országokat össze lehessen hasonlítani, González a gazdasági és politikai változások relatív költségeinek változását vizsgálja. Célja a kezdetektől fogva világos: „Ezt az általános nézőpontot vallom, és azt állítom, hogy mind a nemzetközi és belpolitika terén az 1980-as évek óta nőtt a demokratikus rendszerek túlélési esélye gazdasági válságok idején Dél-Amerikában, mivel a demokrácia ellen irányuló nyomásgyakorlás megszervezésének relatív költségei emelkedtek, míg a demokrácia védelmének és támogatásának költségei csökkentek.” (4.) A könyv világosan felépített. A bevezető, valamint az első fejezet, a *Financial Shocks, Economic Crises, and Democracy: Theory and Practice, (Financiális sokkhatások, gazdasági válságok és demokrácia: elmélet és gyakorlat)* betekintést enged a szerző előfeltevéseibe és vizsgálatának módszertanába. Összehasonlító történeti elemzések által a kötet komplex eseménysorokat követ nagy részletességgel, de csak addig, amíg a 2008 utáni eseményeket új megvilágításba képesek helyezni. Dél-Amerika középpontba állítása az olyan hagyományosan hivatkozott országok, mint az EU, az USA, vagy az egyre erősebb Kína helyett új perspektívát jelenthet a jövő

válságkezelése számára. Az elemzés célja, hogy „a múlt tapasztalatának fényében segítsen megállapítani a lehetséges végkifejletek egy skáláját.” (14.) A könyv első része azt vizsgálja, hogy a kiválasztott déli országok hogyan reagáltak az 1929-33-as nagy gazdasági válságra, míg a második rész ugyanezen országokat hasonlítja össze a huszadik század végén. Azok a krízisek és sokkok kerültek elemzésre, amelyek akár pozitívan, akár negatívan, de befolyásolták a demokrácia állapotát a vizsgált országokban. Ezek a külső adósság krízis (1970-es évek vége, 1980-as évek eleje,) a feltörekvő piacok válsága (1990-es évek vége, 2000-es évek eleje), és természetesen a 2008-as globális sokk utóhatásai.

Egy országról országra haladó elemzés helyett a könyv az összehasonlító politikatudomány és politikai közgazdaságtan három pillérét veszi alapul. Így az intézmények, az érdekek, és a politikai vagy gazdasági eszmék szolgálnak összehasonlítási alapként. Bármely változás ebben a három pillérben döntő hatással lehet egy ország gazdasági kilátásaira vagy demokratikus rendszerére. Bármely változás befolyásolhatja egy adott rendszer fenntartásának relatív költségeit, legyen az akár diktatórikus, akár demokratikus. Eme három pilléres kereten belül a szerző még egy további különbségtételt is fontosnak ítél: a befolyásoló tényezők lehetnek külsők vagy belsők, kölcsönhatásuk pedig „megmagyarázhatja a pro- és antidemokratikus cselekmények relatív költségeinek változását.” (26.)

González hipotézise szerint a vizsgált szektorokban, hazai és nemzetközi intézményekben, érdekekben és eszmékben végbement különféle strukturális változások miatt az antidemokratikus cselekedetek költségei nőttek, ezáltal pedig „megalapozódik a valószínűsége annak, hogy a demokrácia túléli a súlyos gazdasági sokkokat és kríziseket, vagy azok utóhatásai során (újra) bevezetésre kerül.” (33.) Természetesen a szerző nem hisz abban, hogy az egyetemes és globális demokrácia által az emberiség elérné a történelem végét. Ehelyett bevallotta a nyugati féltekére összpontosít (32.) Mégis, a nyugat jövőbeli szerepe ismeretlen és bizonytalan – az, hogy elmulaszt erre reflektálni, a kötet kevés számú hibájának egyike. Extrém esetben ennek az alapos elemzésnek a következtetései akár csak korlátozottan lesznek érvényesek. A könyv végén González felsorol további lehetséges, ám ezúttal elvetett szempontokat, amelyek döntő befolyással lehetnek egy ország intézményeire, és további vizsgálati szempontként szolgálhatnak. A geopolitika, az etnikum átpolitizálódása és a vallási töltetű konfliktusok más dél-amerikai országokban vagy Kelet-Ázsiában komoly problémát jelentenek, ám Argentínában, Chilében és Uruguay-ban jelentőségük csekély.

A González által alkalmazott elméleti keret más kontextusokban is hasznos és alkalmazható lehet. Erre példát is ad könyve utolsó részében. Az utolsó fejezet, *Conclusion. Implications for Democracy after the 2008-9 Financial Meltdown*, (Konklúzió. a 2008-9-es pénzügyi összeomlás hatásai a demokráciára) átfogóbb elemzését adja a demokrácia és gazdaság állapotának a világban. Argentínán, Chilén és Uruguay-on kívül más dél-amerikai országokat is vizsgál, továbbá kitér más feltörekvő piacokra is, úgymint Kelet-Ázsiára és Kelet-Európára. González szerint például „Latin-Amerika fejlődés és fejlesztés szempontjából elvesztegetett évtizede (1982-90) tükör, melyben az eurozónának a 2010-es évek elején válságba került kisebb tagállamai saját helyzetükre reflektálhatnak.” (212.) Ami Dél-Amerika legdélebbi államaiban közös volt 1982-ben, az a „gazdaságnak a szabad piac szellemében történő radikális átszervezése” (128.) nyomán előálló magas eladósodás, a bürokratikus-autoriter rezsimek, és a nagy gazdasági világválság óta tapasztalt legsúlyosabb financiaális krízis. És itt véget is érnek a hasonlóságok, mivel Chile viszonylag független tudott maradni szomszédainak gazdasági nehézségeitől, míg Argentína 2001 végén összeomlott, aminek eredményeként kirekesztődött a nemzetközi piacból. Az összeomlás egyik oka az volt, hogy egy egyre bizonytalanabbá váló pénzügyi környezetben a dollárhoz való rögzített árfolyam veszélyeztető tényezővé vált. Uruguay viszont mindig úgy tekintett magára, mint egy kis országra, melynek jó nemzetközi kapcsolatokra van szüksége a gazdasági sikerhez, ezért mindig pontosan fizette adósságait, és megpróbálta túlélni azokat a súlyos szociális árat, amelyet az IMF ortodox stabilizációs eljárásai miatt fizetni kényszerült. A kelet-európai olvasó számára is tanulságos lehet ez a három, teljesen más végkifejletet hordozó esettanulmány.

A magyar olvasó számára szintén érdekes és releváns lehet González véleménye országunkról. González Kelet-Európát olyan régióknak tekinti, ahol az ideológia fő konfliktusforrás lehet, és ahol „egy gazdasági válság és a növekvő egyenlőtlenség és igazságtalanság érzete (a jelenlegi sérelmek magyarázatára) bűnbakkereső és jóvátételt ígérő jobboldali populizmusnak adhat teret.” (236.) A szerző szerint ez a folyamat Magyarországon a „legaggasztóbb,” de véleményéhez azt is hozzáteszi, hogy „az EU és a NATO-tagság szabotálásának költségei olyan magasak, hogy igen valószínűtlen, hogy egy hosszan tartó politikai konfliktus veszélyt jelenthetne a demokráciára, vagy az attól való elszakadást hozná.” (236.)

Mint korábban említettük, a könyv két fő részre oszlik: az első a nagy gazdasági világválság különböző aspektusait vizsgálja Argentínában, Chilében és Uruguay-ban, a második a huszadik század végének válságait ugyanazokban az országokban. A következőkben országról országra összefoglalom González eme fejezetekben kifejtett állításait és konklúzióit. Míg Argentína és Uruguay demokratikus rendszerek voltak az

1929-es gazdasági összeomlás hajnalán, Chilében önkényuralmú rendszer működött. A világválság végére azonban a régió politikai dinamikája teljesen megváltozott: Argentínában és Uruguay-ban önkényuralmú rendszerek kerültek hatalomra, míg Chilében demokrácia született. González szerint a teljes rezsimeváltás a mai gazdasági válságok igen valószínűtlen következménye lenne, könyvének első felében pedig összegyűjti mindazokat a tényezőket, melyek eme radikális változást megmagyarázhatják.

Argentínában 1916-tól demokrácia volt, Hipólito Yrigoyen volt első (1916-22) és utolsó (1928-30) elnökük. 1930. szeptember 6-án egy katonai puccs vette át a hatalmat. A civilek nem mutattak semmilyen ellenállást, sőt, örömmel fogadták a hatalomátvételt. A nép egyre kevésbé támogatta Yrigoyen elnök tekintélyelvű vezetői stílusát, sikertelen gazdasági döntéseit. Ezen felül a befolyásos földbirtokos-családok mind jobban tartottak javaik államosításától. A baloldali katonai vezetést nem ítélték fenyegetésnek. Így a katonai hatalomátvételt még támogatta is az elit, és Justo tábornok alatt 1932 és 1943 között informális civil-katonai szövetség alakult, mely egy, az előzőnél sikeresebb heterodox gazdaságpolitikát vezetett be. A felmerülő nehézségek ellenére az ország mindig pontosan fizette devizaadósságait.

Uruguay-ban is hasonló rezsimeváltás történt, bár a folyamat és annak gyökerei különböztek. Uruguay-ban a rendőrség, és nem a hadsereg bevonásával vette át 1933-ban Gabriel Terra a hatalmat Batlle y Ordóñez elnöktől, akinek modernizáló, szekuláris és az iparosodást pártoló politikája sok ellentmondást keltett az országban. A törvényesen megválasztott Terra az 1931-33-as gazdasági összeomlással indokolta, hogy a ráruházott hatalmon túllépve kiterjeszti hatáskörét. Argentína és Uruguay az a két ország, melyek alátámasztják González tézisét, mely szerint a nagy gazdasági világválság alatt az antidemokratikus mozgalmak költsége relatív alacsony volt, és ezért sikeresebbek lehettek, mint a relatív drágább, demokráciát előmozdító mozgalmak.

Chile azonban nem illeszkedik ebbe a rendbe. Carlos Ibañez irányítása alatt az önkényuralmú rezsime 1927-től létezett, és 1931-ben dőlt meg. A kialakuló káoszban három rendszerváltás is lezajlott 1931 júliusa és 1932 októbere között. Chile nagymértékben függött az Egyesült Államok gazdaságától, amelynek összeomlása pusztító hatással volt a dél-amerikai országra. Továbbá jelentősen csökkent a kereslet Chile fő exportcikkei, a nitrátok és a réz iránt (ezzel ellentétben a mezőgazdaságból élő Argentínát és Uruguay exportja aránylag biztonságban volt.) A gazdaság drasztikusan visszaesett, a munkásosztály az utcára vonult, és a társadalom eme szerepvállalása vezetett el a rendszerváltáshoz.

González következtetése, hogy a nagy gazdasági világválság alatt „a heterodox politikával elért gazdasági stabilizáció politikai berendezkedéstől függetlenül azt a rezsime támogatja, amely éppen hatalmon volt a hatékony intézkedések bevezetésekor.” (115.) Ez a stabilizáció vezetett továbbá a tradicionális földbirtokos elit hatalmának gyengüléséhez, és a városi, valamint ipari érdekek erősödéséhez. Ennek a folyamatnak a következménye az is, hogy a politika egyre inkább tömegbázisúvá vált.

A könyv második része a huszadik század végének válságait vizsgálja, úgymint az 1982-es adósságválságot, és az 1997-2002 közötti feltörekvő piacok válságát, de számításba veszi az 1970-es évek olajválságainak, valamint az 1994-95-ös mexikói és brazil válságnak a hatásait is. Két fő kérdés alkotja a vizsgálat gerincét: Ha az 1929-33-as válság idején Chile diktatúrából demokráciává alakult, miért élte túl a diktatúra az 1982-es hitelválságot? Mi tette lehetővé a demokrácia túlélését Argentínában és Uruguay-ban a 2001-03-as válság idején, amely nem volt jelen Argentínában 1930-ban és Uruguay-ban 1933-ban?

Nézzük először Chilét. Pinochet tábornok 1973 óta volt hatalmon. Az ország 1980-ban elfogadott alkotmánya tartalmazott egy átállási naptárat, amely megszabta, miként vonuljon vissza a katonai junta lépésről lépésre a hatalomból, de megengedte, hogy mindezt a saját feltételei alapján tegye. Amikor 1982-ig semmi sem történt, a gazdaság drasztikus visszaesése keltette elégedetlenség újra felpezsdítette az ellenzékét. 1982 és 1984 között több tünetést szerveztek, amelyeket többnyire véresen levertek. Bár nemzetközi szervezetek és a Katolikus Egyház az emberi jogok sérelmére figyelmeztettek, amíg az ország nemzetközi segílyt kaphatott az Egyesült Államoktól, az IMF-től, vagy a Világbanktól, ezek az állítólag demokráciapártoló intézmények egy diktatúra fennmaradását segítették. A tünetések vérbe fojtása és az egyre gyakoribbá váló szélsőséges terroristatámadások elijesztették a népet, így, 1931-gyel ellentétben ezúttal a tünetések nem tudták megbuktatni a rendszert. Mégis, Pinochet „szembe fordult az általa 1975 és 1982 között folytatott radikális szabad piaci gazdaságpolitikával,” (210.) és anticiklikus monetáris és fiskális politikát vezetett be, és a „szelektív állami beavatkozás, védelem és támogatás stratégiájával” hosszú távon újraélesztette Chile külkereskedelmét.

Argentínában a demokrácia 2001-03-as túlélésének egyik fő oka az, hogy a hadsereg mind morálisan, mind gazdaságilag, mind politikailag hiteltelenné vált, így nem vehette át a hatalmat. Bár az országnak 2001 decembere és 2002 januárja között öt miniszterelnöke is volt, a Peronista pártnak nem volt alternatívája. Argentína aggasztó gazdasági helyzetének egyik oka az, hogy az 1991-es, az alkotmányba is bekerülő valutaátváltási terv (Convertability Plan) azáltal igyekezett az 1980-as években tapasztalt hiperinflációt

megállítani, hogy az ország pénznemét a dollárhoz kötötte. A kezdeti siker ellenére a terv hosszútávú következményeként előállt monetáris merevség az ország 2001-es összeomlásához vezetett.

Uruguay teljesen máshogy reagált a 2002-es válságra. Itt a két történelmi rivális párt, a Partido Colorado és a Partido Blanco együttműködött, hogy megoldást találjanak, és hatékony válságkezelést dolgozzanak ki. Amikor 2002-ben az argentin befektetők kivették a pénzüket az Uruguay-i bankokból, azokat öt napra be kellett zárni. Hogy megmentés az országot az összeomlástól, Uruguay Jorge Batlle Ibáñez kormányzása (2000-2005) alatt „egyre nyitottabb irányba mozdult el.” (188.) Az IMF-fel történő szoros együttműködés, adósságvállalás és fegyelem megmentették a gazdaságot, de csak a kormány támogatottságának elvesztése árán. A 2005-ös választásokon egy viszonylag fiatal harmadik párt, a balról érkező Frente Amplio járt sikerrel.

González könyve nem csupán értő elemzését kínálja (az európai olvasó számára) kevésbé ismert dél-amerikai országoknak. Fő erénye, hogy folyamatosan arra készíti az olvasót, reflektáljon saját helyzetére. Bár a könyv szerkezeti felépítése miatt olykor kissé repetitív, a folyamatosan változó perspektíva által igen tanulságos globális kép bontakozik ki.

*

<http://www.southeast-europe.org>
dke@southeast-europe.org

© DKE 2012

Figyelem! Kedves kutató! Ha erre a tanulmányunkra hivatkozik, vagy idézi annak egy részét, kérjük, küldjön erről egy email-t a főszerkesztő részére a dke@southeast-europe.org címre. *A tanulmányt a következőképpen idézze:*

Eszter Szép: Gazdasági válság és demokrácia Dél-Amerikában. *Délkelet-Európa – South-East Europe International Relations Quarterly*, Vol. 3. No. 3. (2012 ősz) 4 p. Együttműködését köszönöm. *A főszerkesztő*